

ÖRÖKSÉG

DÉR ZOLTÁN

KÖLTŐ CSALÁDON BELÜL

(Újabb Kosztolányi-dokumentumok — befejező rész)

III. csoport

Amit az itt bemutatandó levelek nem irodalmi, hanem családias jellegéről írtunk, elsősorban a III. csoportba sorolt darabokra vonatkozik. A legnagyobb figyelmet is bizonyára ezek fogják kiérdemelni. Fontos adatokat olvashat ki belőlük az irodalomtörténész, a filológus is, de az egyszerű olvasó is talál bennük anynyi emberi dokumentumot, amennyi érdeklődését lekötheti. Világosan szólva: ezek a levelek szenzációsak. A szó több értelmében is. Ha mégsem a borzongatóbb, a túl intím mozzanatoknál idézünk tartósságban, nem prudenciából tesszük, hanem mert ezek jelentősége jóval kisebb, mint a szakmai szenzációké.

A filológus nyereségei között első helyen a művekre vonatkozó adalékok említhetők. Szó esik itt a *Boszorkányos esték* című novellás kötet, a Maupassant-fordítás kiadásáról, megjelenéséről. A *szegény kisgyermek panaszainak* születéséről s egy igen fontos vers keletkezéséről részletesen is. Ertesülünk az alapvizsgálóra készülő költő gondjairól. Fölvételeket, anekdotaszzerű beszámolókat olvashatunk az egykori Szabadka értelmiségének mindennapjairól, a *Pacsirta* forrásairól. Még élesebb, még közelebbi világításban jelenik meg előttünk a Csáth Gézához fűződő barátság. Itt közöljük az Ady iránti ellenszenv korai doku-

mentumainak egyik legérdekesebbikét. Betekinthetünk a költő szellemi életének titkaiba. Megismerhetjük a nőkről férfiaknak előadott nézeteit. Az utolsó levelekből pedig ennek az időszaknak legfontosabb eseménye, a Hedda-szerelem története gazdagítható néhány igen érdekes és új vonással. Ez az áttekintés persze épp csak sejtetheti e levelek valódi jelentőségét. Hogy jelentésüknek mi a konkrét tartalma, az csak közelebbi vizsgálat, tüzetesebb kommentálás révén mondható el.

E levéltömb első öt darabja, amint a keltezés is mutatja, 1905–1906-ban Szabadkán és Budapesten íródott. Kiderül belőlük, hogy Kosztolányi nemcsak sokat írt akkoriban a Bácskai Hírlapba, hanem szülővárosában is elég sokat időzhetett, hiszen — mint a 30. levélben írja — a lapot jóformán ő csinálja. Kitűnik, hogy nemcsak az *Álom és Álom* című gyűjteményből (Budapest, 1969) ismert *Heti levelet* és jegyzeteket, glosszákat írta ő: »vezércikket sohasem ollóztunk, mióta segédszerkesztő vagyok...« — közli ebben a levélben, önkéntelenül is új gondot róva a Kosztolányi-kutatókra. Annak földérfítését, hogy mely vezércikkek származhatnak tőle.

Hogy a segédszerkesztői státus nemcsak cím volt, hanem betöltött szerep, bizonyítják a társas életben,

a közéletben való részvételre utaló mozzanatok: hogy részt vett a nyomdászok bankettjén, kapcsolatot tart a lap munkatársaival. Azért fontos erre figyelmeztetnünk, mert ezek azok az élmények, melyeket már írói szemmel, írói szándékkal élt át. Úgy vett részt környezetében eseményeiben, hogy kissé már felülről, anyagként nézte azt, amit láthatott. És ennek tudatában is van: »Egyáltalában most veszem észre — írja —, hogy az újságírásból, valamint multam kevés tapasztalatából mily sok anyagot merítettem a regényemhez s a többi prózai íráshoz is.« (30.) Mintha csak sejtene, hogy hatvannégy év múlva, újságcikkjeinek megjelenésekor újságíró és szépíró termékeny kölcsönhatásának példájaként tiszteli majd a kritika. Annyi azonban bizonyos is, hogy a gyerekkori Szabadkáról való tudását ekkor gondolta át a modern költő észjárása szerint, s talán a *Pacsirtában* és az *Aranysárkányban* majd formát öltő képek csirái is ekkor fogantak.

Ami a »Toncs-estély«-re vonatkozó információkat illeti (31.), azok már csak azért is fontosak, mert Toncs Gusztáv rivalása volt a költő apjának, s e rivalizálás természetéről, a tanárok és igazgatójuk, Kosztolányi Árpád viszonyáról ilyen közeli, bizalmas dokumentumot eddig nem ismertünk.

Kitetszik ezekből a levelekből az is, hogy a budapesti irodalmi élettel, a barátokkal való kontaktus szorossága változatlanul elsőrendű ügye Kosztolányinak. Üdvözeteket küld öccse révén is Endrődynek, s engesztelő köszöntést Juhász Gyulának. »Nem szeretném, ha ellenséggemmé lenne — írja —; még azt hihetnék, hogy komolyan tudok haragudni oly kicsinységekre is, mint ő.« (30.)

Ennél a »kicsinységek«-nél érdemes megállnunk, mert az a sejtésünk, hogy súlyos nézeteltérés rejlik mögötte: az Ady-ügy. 1905. július 20-án ugyanis egy nekibúsult és rapszodikus levélben azt közli Juhász Kosztolányival, hogy: »Ady Endrét szeretem.« Július 25-én pedig — szintén egy nekibúsult levélben — problémáinak címszavait sorolva, Szegedről ilyeneket ír Babitsnak: »6. Kosztolányi íthton van. 7. Haragszik Juhász Gyula.« (I. m. 87.,

88.) Akár Ady miatt támadt ez a harag, akár nem, levelezésük tanulsága szerint 1905 augusztusában még Juhászt mondja Kosztolányi utolsó emberének (I. m. 103.). Decemberben azonban már fagyos udvariassággal fogalmazza Juhásznak írt levelét (I. m. 107.), s 1906. február 19-én pedig a Babitsnak küldött *Új versekhez* mellékelte levélben Ady után Juhászt is igen haragosan ócsárolja. (I. m. 110.) Erre az együttérzést, szövetségést kereső levélre Babits a legteljesebb egyetértéssel válaszolt, levele az Ady-szapulásban túl is licitálja Kosztolányit.

Nos, ehhez a jórészt levelekben és magánbeszélgetésekben zajló korai Ady-perhez kínál új adalékokat gyűjteményünk 31. darabja, melynek az az érdekessége, hogy nem is öccseit akarja tájékoztatni Babits leveléről, hanem Ady hívei ellen, azok bosszantására akarja porondra dobni barátja levelét: »Gyűlöletemnek, mózosi haragomnak ő ad hangot ékesszóló ároni nyelvél.« Elvárta volna ezt a segítséget 1929-ben is, mikor nagy vitairatban szólt föl Ady népszerűsége ellen, de Babits akkor már megtagadta a pártfogást. Jó volna tudni, 1906-ban mit szölt hozzá, hogy levele ilyen szerephez keveredett.

Ehhez az irodalomtörténeti szenczációhoz képest véltük kevésbé fontosakban e levelek magánjellegű információit: a barátságra s a szerelemre vonatkozókat. Elkerülni azonban nem akarjuk ezeket a vonatkozásokat sem, hiszen némelyik, minden pikantériájával együtt is, irodalomtörténeti érdekű. Van dokumentumértéke annak a tudósításnak is, amelyben a Kosztolányi család távoli őseiről szerzett friss értesülését eldicsekszi. S ebben külön nyomatékkal hangsúlyozza, hogy ősei nem voltak tótok. (31.) Ez arra vall, hogy az eredetnek ilyen lehetősége foglalkoztatta a családot. Ugyanez a levél rendezi el, oldja föl a Csáth Géza és költőnk között támadt nézeteltérést, átmeneti sértettséget, s tesz nyilatkozatot az értékről, amit számára ez a kapcsolat jelent.

A 32. levél aztán igen beszédesen demonstrálja is a kapcsolat kivételes szorosságát, intim bizalmaságát. Gyűjteményünknek talán ez a legérdekesebb darabja. Mindjárt az elején azzal lép meg, hogy a ki-

sértethistóriák Kosztolányija, aki írásaiban megfontolt céltudatossággal ábrázolta, adagolta a rejtelmességet, s későbbi műveiben jobbára beteges figuráit hozta kapcsolatba az okkultizmussal — az *Aranysárkány* Hildáját, az *Édes Anna* Vizynéjét —, most maga is egy teljes odaadással átélte széansz részeseként jelenik meg előttünk, s ezzel fényt vet misztikus novelláinak az élet-érzésben rejlő gyökerére, fedezetére.

Bármily furcsán hangozzék is, de a bordélyházi élményről szóló beszámolóknak, s a versnek, melyben ezt az élményt Kosztolányi földolgozta, legalább ekkora a szakmai tanulsága. Aki ezt a levelet meg a többit elolvassa, ha eddig nem tudta volna, ezekből megbizonyosodhat, hogy költőnk a szerelmenek nemcsak platói változatát ismerte. S érdekes, hogy első kötetének kritikusiai mégis épp a szerelmes versek hitelét találták kevésnek. Ady Endre például ezt írta róluk: »A szerelme is halálos álom, s fogadok bármilyen pénzbe, hogy hús-vér asszony nincs egyetlen szerelmes verse mögött sem. Ha olcsó emberrel volna dolgunk, majdnem ráfoghathoznánk, hogy az eggyel-több ciklus kedvéért irt szerelmes verseket is.« (*Ady Endre az irodalomról*. Budapest, 1961. 190.) Lukács György, aki különben nagy megbecsüléssel jelzi Kosztolányi modern törekvésének jelentőségét, a szerelmes versekről, s nemcsak azokról, ezt írta: »Kosztolányi ma még túlságosan experimentál. Még nem tudja, vagy nem akarja tudni, hogy hol vannak — persze talán csak egyelőre — a határai. Vannak ebben a kötetben egyenesen programszerű versek (a szerelmi versek legnagyobb része; a magyar versek; a pár szociális vers), amikben rögtön meglátszik az átéltség hiánya, az, hogy a kötet teljessége kedvéért íródtak, vagy a legjobb esetben egy ötlet szülőttei.« (*Magyar irodalom — magyar kultúra*. Budapest, 1970. 27.)

A versek között, melyekre ezek a bírálatok utalnak, ott van az *Egy leányról* című szonett is. Tehát az a vers, amely a 32. levélben előadott élményből született. Praktikus észjárással vers és beszámoló szembeállításából nyomban le lehetne vonni a következtetést, hogy Ady tévedett, tehát elvesztette volna a pénzét, ha fogadott volna, hogy a

kritikusok tévedtek, mert élmény és mű lényegében fedi egymást. Ha viszont a vers eszményítő ünnepélyességét, áhítatos zenévé párolt érzelmességét halljuk, el sem lehet benne képzelni ilyen elemet: »A kezébe tettem a kezemet és elmentem vele — ő ne ne vess, kutya! — szobára.« Nemhogy ilyen tárgyyszerű alakban, de még a vers hangulatában, a szemlélet árnyalataiban sincs benne, hogy mégiscsak vásárolt szerelem az, amelyben ilyen áhítatosság stilizálódik. A stilizálástól persze már a levélbeszámoló sem mentes, de a valóság tartalmakat ott még nem párolhatta ki teljesen a költői szándék. A levél spontánabb megnyilatkozás. A vers aztán valóságos szertartássá avatja, vértelen filozófiai absztrakció glóriájába vonja az eseményt. Még legvitálisabb mozzanatait is teátrálissá hígítja a »virágtüvornya« s a »gyönyörsírkoly« vadregényes hatása. Ilyenformán bizony igaza van Ady-nak, amikor a versek mögött nem érzi a »hús-vér asszony« valóságát.

Van aztán ennek a témának más összefüggések felé utaló jelentősége is. E történet után jó huszonhárom évvel a Nyugatban megjelenik egy Esti-novella. (Az Esti-ciklus *Ötödik fejezete*). A novella és a benne ábrázolt nap vége felé vásott bohém-társaival egy utcanőnél köt ki Esti Kornél. A cimborák, heccelők kedvük kitöltvén, tovább is állnak, de Esti — részvétből, ügyetlenségéből — ott marad. Beszédbe elegyednek, s ennek során itt is, mint a versben, érdeklődéssel, részvétellel áthatott emberi kapcsolat létesül.

De a novella mégis, minden ízében más, mint a vers. Jól kitűnik ez ebből a rövid részletből is:

»A nő egy nádszékelt tolt feléje. Ő is leült, vele szemben a díványra.

Igazuk volt: ez a lány már nem fiatal, elcsigázott, a mosolyában pedig van valami eszelős. De másképp is lehet őt szemlélni. Hevíteni kezdte képzeletét, és akkor a valóság eltűnt. Nem, nem volt egészen igazuk, túloztak: a bőre hervadt, de fehér, liliumfehér. Fogai is megvannak, majdnem mind. Kődös, zöld macskaszeme, gömbölyű fakó-éhes arca, szűk homloka megtetszett neki.

— Hogy hívják?

— Paula — válaszolta a nő, valami lágy, náthás hangon.

Estire a szavak babonásan hatot-
tak. Ez a név úgy hatott rá, mint
egy hervadt tearózsa. Lehunyta szem-
mét.

— Mi volt azelőtt?

— Fésülönő.

Ekkor Esti kétségbeesetten bele-
fogódzott a kezébe és a szoknyá-
jába.«

A különbséget, mely vers és no-
vella között észlelhető, eredeztethet-
nénk a műfajok közötti különbség-
ből is. Egy részét. Sokkal fontosabb
azonban a szemléleti különbség.
A vers eszményít, kiszűri a visszata-
szító elemeket. A novella érdes vo-
násokkal jelzi ezeket, s azt is ábrá-
zolja, hogy milyen bonyolult, több
arcú érzékenység: kíváncsiság, esen-
dőség, számalom vitte rá a költőt,
hogy a nőben a vonzót is észreve-
gye. Lehetne hiteles egy eszményít-
ő stilizálás is, ha ellenpontozott
volna, ha jelezné a közeget, a kül-
sőt és a belsőt, amelynek ellenére,
amelyen magát átküzdve ölt formát
az áhitatos vállalás. Az ifjú költő
azonban — s az egész összevetésnek
ez a tanulsága — még sematikusab-
ban stilizál, mintsem az élmény
emberi tartalmának rétegeit, árnya-
latait érzékeltetni tudná.

Remekmű felé utal, s a költő
szemléletének igen fontos tartalmait
segít motíválni a 38. levél is. Min-
denekelőtt azzal lep meg, hogy el-
árulja: Kosztolányi, a francia szel-
lem szerelmese, aki vallomásai szer-
int Magyarországon kívül legjobb-
ban Franciaországban érezte magát,
s ezt a vonzalmát útinaplókkal, esz-
székek és gyönyörű műfordítások-
kal is kifejezte, iszonyúnak találta
Párizst 1909 májusában: »Valami
rettenetes, szóval ki nem fejezhe-
tően borzalmas fészkek, a középkor
és az újkor vegyülete, méreg és cu-
kor, csók és halál együtt, az ide-
gennek, nekem legalább csak ijesz-
tő, kellemetlen és érthetetlen.« Et-
től az érzéstől egy táncosnő váltja
meg költőnket: a szexuális tobzódás,
amelyben a hölgy részesíti.
»Nevetek mindenem. Ez a szerelem.
Parisba semmiért nem érdemes jön-
ni, csak ezért.«

Rendkívül érdekes ez a beszá-
moló több szempontból is. Minde-
nekelőtt azért, mert *Cseregdí Ban-
di Párizsban, 1910-ben* című novel-
lájában, mely a *Tengerszem* című

kötet egyik legjobb darabja, a fő-
hős szintén így van a francia fő-
várossal: nem szenvedheti. Ellen-
szenvé mérsékeltebb: a város sza-
gát nem bírja. Abból, hogy a vá-
rosban otthonos Esti is szerepel eb-
ben a novellában, s hogy Cseregdí
Bandi végül egy magyarnótás du-
hajkodásban vigasztalódva elveri a
pénzét, arra lehetett következtetni,
hogy a modell ezúttal valaki idegen
volt. Nem hatálytalanítja ezt a
feltételezést a 38. levél sem, de fig-
yelmeztet arra, amit Kiss Ferenc
Nero-elemzése is bizonyít (Új Írás.
1965. 5.), hogy Kosztolányi figurái-
nak rajzában, még a tőle merőben
idegenek rajzában is, sokszor merít-
ett saját élete, saját természete for-
rásaiból. Bizonyára ennek is része
lehet abban, hogy a legkülönfélébb
alakokat olyan közelről és belülről
tudta ábrázolni.

Ilyen értelemben képvisel doku-
mentumértéket még az a levélrész-
let is, mely arról tudósít, hogy
»...semmit nem írok, semmit sem
olvasok s legfeljebb csak társasá-
gokba járok, nők közé — szobalá-
nyok közé. Minden nő szobalány
s a szobalány a legnőiesebb nő.
Tombornénál pedig van egy prae-
rafaelita szobalány, szőke és karsú,
aki jelenleg ihletet ad a költői al-
kotáshoz.« (36.) Erdemes itt fölidé-
znünk a *Három szatíra* egyikét, az
Úriasszonyt, mely a kíméletlen sza-
tírával ábrázolt élődsi, természetel-
lenesen hipermodern úrinő rajzát
így zárja: »Hogy olykor / teára hív,
kűnn az előszobában / megcsókolom
a szobalánya száját, / és elmenőben
is mindenkoron / a szobalánynak
csókolok kezét.« Ez a versbeli gesz-
tus olyan látványosan szép, annyira
szerves része az úriasszonyt lelep-
lező képnek, hogy inkább a költői
demonstráció egy mozzanatának
képzelniénk, mint valóságos gesztus-
nak. S most a 36. levél ismeretében
joggal hihetjük, hogy a költői de-
monstráció szándéka azért bizonyul-
hatott ilyen találékonynak, mert az
emlékek közt volt élmény, azaz kép,
amelyet megtalálhatott.

Más irányba tereli, de szintén
fontos szemléleti problémára hívja
fől a figyelmet a 38. levélnek ez a
mondata: »Nevetek mindenem. Ez a
szerelem.« S érti ezalatt a táncos-
nővel töltött éjszaka eseményeit.
Nem erkölcsi célzattal, hanem a

költő életének megismerése végett kell itt arra emlékeztetnünk, hogy ekkor még tart a Hedda-szerелеm, Kosztolányi életének talán legnagyobb szerelme. Az első levelet Párizsból is Heddának írja, aztán többet is. Ezek egyikéből való az alábbi néhány sor:»

»Edes Hedda,

bánom, hogy megírtam első leveletemet. Csak az első ijesztő impresszió volt. Ma már boldogabb vagyok, mint bármikor és bárhol. Sok barátom és nagyon sok ismerősöm van. Itt akár halálom napjáig is élnék.

Ha elmegyek innen, sírni fogok a vonatban.

De mit beszélek magamról?

Elöttem egy finom és értékes levél. Minden sorát imádom. Zavart vagyok, hogy így — olyan messziről — eljött hozzám.»

Ez a levél is 1909 májusában kelt, mint a 38., mely a táncosnővel töltött éjszakáról számol be, ez is hírt ad az első napok ijesztő benyomásairól, s aztán arról is, hogy ennek már vége. S igen tiszteletre méltó őszinteséggel beszél arról is, hogy milyen jól érzi magát, mennyire boldog. »Minden sorát imádom« — írja, de a folytatásban mintha már mentetgetőzne: »Mit írjak még? Minden percem el van foglalva. Múzeum, könyvtár, színház, társaságok. Egész boldogság. Csak te hiányzol.« (Fecskelény. Újvidék, 1970. 65.)

Igen tévedne, aki e két levél szembesítéséből arra a következtetésre jutna, hogy az egyik hazug. Mikor az ötvenéves Kosztolányi egy idegen asszony iránt szerelmemre gyulladt, őszintén kívánta feleségétől, hogy béküljön meg az asszonnyal, sőt szeresse. (Kosztolányi Dezsőné: I. m. 329—335.) Bár az előbb idézett levél elárulja a költő zavarát, mégis őszintének kell hinnünk, amikor az egyik levélben Lányi Heddát imádjja, a másikban meg arról tudósít, hogy szereti a táncosnőt. Bizonyára mindkét érzésnek megvolt a maga belső hitele és sajátos logikája, s a helyzet, hangoltság, ihletettség mindkettőt föl-föl-szíthatta. De hogy ezek a szimultán kapcsolatok ilyen zavartalanul létezhetek egymás mellett, abban nyilván a kor iratlan erkölcsi kó-

dexének, a férfინormákat elég szabadon értelmező szokásjognak is szerepe volt. Szempontunkból ennél is tanulságosabb azonban, hogy Kosztolányi szemlélete felől is igazolást kaphatott ez a gyakorlat. E szemlélet pregnáns megnyilatkozását olvashatjuk gyűjteményünk 37. darabjában, melyben unokaöccsének azt tanácsolja, hogy óvakodjon a gaz nőktől, s arról elmélkedik, hogy »A nőt nem szabad lelki ügygé tenni. Soha, semmiáron. A férfi akkor legszebb, ha kócos hajjal megy az utcán s gondtalanul füttyürészve les egy ingyen koituszt. Milyen főséges szabadságot érez ekkor.«

Ugyanebben a levélben számol be arról, hogy apja nála járt és megróttá a futó viszonyokért: »Reggel meggyóntatott és kijelentette, hogy ez és a „platói szerelmem” (értsd: Rózsaszüret) nem művelhető együtt.« A Rózsaszüret című vers egyik strofájában ugyanis ezt írta Kosztolányi:

Temetkezik a csillag is fenn.
De te ne félj, aludj csak, édes, —
fehér ágyban fehérülő rózsá! —
A te csokrod hajnalra kész lesz.
Ne félj, ne félj, aludj csak édes.

Am ezt a csokrot a fehér ideálnak »tigris körmű« rózsák közül, velük véresen tusakodva szerzi a költő. Kifejezve így azt, hogy — miután a szenvedélyek poklából kikerült — tisztán akarja magát átadni ideáljának. Volt tehát bizonyos drámaiság is abban a kettősségben, melyben az olcsó és a tiszta szerelmet Kosztolányi összehangolta, de hogy ez az összehangolás ilyen jól sikerülhetett, abban az előbb idézett levelekből kiolvasható szemlélet: a devalváló fölény is részes. Valahol itt, e levelek idejében foganhatott meg Kosztolányiban a meggyőződés, melyet egyik legszebb szerelmes versében később így fogalmazott meg:

Én nem hiszek a nőbe. Nem a
[kézbe,
mely ad-vesz, a szájba — kis piros
[ajtó,
most nevető, most bánatos-sóhajtó —
a karba, amely integet igazve:
de hittem a te két jó-jó szemedben,

(Én feleségem, jó és drága-drága)

És hitt Hedda szemében is, másokéban is, mert a filozófiánál a lélek nyitottabb, hívőbb volt és szerelemre utaltabb. De a filozófia jól jött, ha a szertelen hajlamokat igazolni kellett, s az olcsó szerelmek utáni csömör új érveket kínálhatott a filozófiának. Ennek a dialektikának a megértésében bizonyára fontos szerepet tölthetnek majd be ezek a levelek.

S végül külön kell még szólnunk az utolsó tizenegy levélről, melyek — a 35., 36. és a 38. kivételével — mind a Hedda-üggel kapcsolatosak. A Hedda-szerelem külön regény. Regény a szó legszorosabb értelmében (Ennek eseményeit igyekeztem nyomon követni *Fecskelány* című munkámban.) Az itt közölt levelek a regény keserves kifejlésének, csődjének idejéből valók. Megértésükhöz mindössze annyit kell elmondanunk, hogy Kosztolányi és Lányi Hedvig szerelme 1907 szilvesztere táján kezdődött, s 1910 májusában szakadt meg. Nagy tűzű szerelem volt ez. Lángja olykor káprázatos fénnel égett, mászor végzetesen lobogott. Versek, versciklusok, novellák őrzik emlékét, s kihatott a költő szemléletére is. Heddák Szabadkán laktak, Kosztolányi ekkoriban gyakrabban is járt haza, mint előtte s utána bármikor. De a szerelem lázas-mámoros szomjúságához mérten mégsem eleget, s az így támadt űrt levelekkel, üzenetekkel igyekeztek áthidalni, elviselhetővé tenni. A leveleket általában postán küldte, de igen sokszor unokaöccseivel: Brenner Józseffel és Brenner Dezsővel és öccsével, Árpáddal. Ők közvetítették sokszor az üzeneteket is, s főleg míg a szerelmet titkolni kellett. Avatottak voltak tehát. Különösen Brenner József, akivel titkait Kosztolányi megosztotta. Brenner Dezső pedig olyanformán is, hogy ő is vonzódott Heddához, sőt Hedda naplója és más források szerint ez a vonzalom nem is volt egészen egyoldalú. Ám a Kosztolányival való kapcsolatot ez nem zavarta. Sőt mikor a szakításra sor kerül, a fiúk, köztük Brenner Dezső is, a költő pártjára állnak. Vigasztalják, istápolják, mi több Brenner Dezső a neki írt Hedda-levelek prezentálásával is hozzájárul a költő szakító indulatának meg erősítéséhez. Ez a szoros összefonó-

dottság magyarázza, hogy az itt közölt levelekben olyan mély a bizalom, olyan hálás a költő.

Ezek a levelek ugyanis a szakítás utáni kétségbeesés dokumentumai. A 34. ugyan még a boldogabb időkből való, és a Heddához küldött levelek közvetítésének mellékterméke. A 39. és a 40. azonban kivételes pontosságú dokumentuma annak, hogy a szerelem ormán milyen erős a költő belső nyugtalansága, s ezáltal annak is, hogy ez az orom-lét — a szenzibilitás végletessége folytán — mennyire magában hordozza a zuhanás előérzetét. A 41., 42., 43. és 44. viszont már a megrendülés állapotában kelt. A 40. ugyan 1909-ből való, de érdekes, hogy már ez is csupa panasz és félelem a fejleményektől. Kiténik belőle, hogy ezt a szerelmet Kosztolányi már a szakítás előtt is ambivalens érzésekkel élte. Félt tőle és lázasan itta. Végzetesnek érezte és nem tudott tőle szabadulni. (»Egy végzetes szerelem — milyen mély! — csüng rajtam s gyenge vagyok vele szemben.«) De vajon miért félt? Kínál erre választ a Hedda-regény több mozzanata is, de arról csak ez a levél beszél, hogy ez a végzetes szerelem a dicsőség, a siker veszedelmeként jelent meg olykor Kosztolányi képzeletében. Persze a belső válság, melyről ez a levél számot ad, nem csupán a szerelem fejleménye, hanem afféle közérzet-zűr, melyben a pániknak sokféle oka lehet. S mint ilyen, tanulságosan szemlélteti a költő egyensúlyát néha fölbillentő zavarok egyikét.

Az utolsó négy levél aztán már a szenvedő költőt mutatja. A költőt, aki rajongva szeretett kedveséről megtudja, hogy másoknak is írt szerelmes leveleket, másokat is csókol. Eszébe sem jut visszaemlékezni a maga párizsi vétségeire. A csalódás letaglózza, beteggé teszi. Erről adnak hírt a levelek. A fájdalomról, mely új tények gyötrelmével szeretné egészen fölégtetni a megcsúfolt szerelmet. De az is Kosztolányira vall, hogy közben a helyzet színjáték-lehetőségeit is kiéli. Az ünnepélyes gesztusokat, a kínálkozó irodalmi analógiákat. Nemcsak éli, de írja is már a válságot. Vérbeli művész, aki még vére hullása közben is arra figyel, hogy hova esnek

a vércsöppek, s hogy ahová estek, környezetükkel milyen színhatásokat produkálnak.

S nem zárhatjuk le ezt a kommentárt annak hangsúlyozása nélkül, hogy a szépíró a többi levélből sem hiányzik. Jóllehet többségük — mint írtuk — nem »irodalmi« levél, s jelentőségüket őszinteségük, közvetlenségük, dokumentumértékük adja, érdekességüket más természetű effektusok is fokozzák. Legkevésbé vonatkozik ez azokra, amelyek valamely megbízás gyors elintézésére sürgetik a címzettet. Némelyükben azonban anekdotaszerű eseményt idéz föl. Egy-egy találó mozzanat kiemeléssel érzékelteti a közeget, az eseményt, amelyről beszámol. A 32. például idéző erejű sejtelmességgel beszél el a színházi estét, amelyen az öccsével való szellemi találkozás titokzatos aktusa létrejött. Külön művé a leveleken belül sohasem kerekednek se a történetek, se a vallomások. Az információ praktikus érdeke hamar megszakítja a nagyobb áramlásokat. Sőt néha táviratszerű mondatok laza fűzésévé teszi a levelet, mivelhogy itt azért mégiscsak a mondanivaló tárgyi része a fontos. Ha a Hedda-levelek érzelmi tadósítások, a Babbitshoz és Juhász Gyulához szólók egy nagyszabású szellemi szeánsz aktusai, ezek az ember hétköznapjának szürkébb, de póztalanabb dokumentumai. Azok sokkal többet mondanak a költő érzéseinek hőfokáról és kulturális világképének rétegeiről, ezek ügyes-bajos dolgairól. S néha olyasmikről is beszélnek, amikről a művek csak áttételesen, stilizáltan adnak számot, más levelek pedig sehogyan sem.

29.

Kedves Józsi, esedezem sürgősen menj el *Kilián Frigyes Váci utcában* levő üzletébe s kérdezd meg Jack London könyve *The Son of Wolf*, melyet már hét hete megrendeltem, két korona előleg ellenében, megérkezett e s ha nem mikorra várható. Ha megjött igazold magad, vedd át s hozd haza. Ha nem, tudakolj meg mindent. — Szabó B. István haza jön e husvételre? Jó lenne, ha felnéznél az öreghez s megkérnéd vegye már meg valahára

(egy antikváriumban) *Szinnyei Magyar mondattanát* (középiskolai tankönyv), a *Finn nyelvtant* (régien, egy levizsgázotttól.) [!], s a *könyvomas fonetikát*. — Mohácsi Jenő egy lelkesedéstől áradó levelet írt hozzám, olyanformát, hogy »olvas-tam költőtárs«... s küldött maga is gyönyörű verseket, melyeket majd közre adatok alkalomadtán. Egyébként várlak

Kosztolányi Dezső

Szabadka 1905. ápr 12.

Az üzletben e levéllel igazold magad.

30.

LEVÉL

Étsy a Dorrit kisasszonyban óriási. Jelenleg felfüggesztek minden ábrándozást s képzelhetetlen elfoglaltságom s óriási munkásságomra való tekintettel egy évig várok. Az idő letelte után, ha diplomám lett, egyszerűen megkértem.

Tizenkét hó! Gyorsan elröpül. És a világ-probléma meg lesz oldva.

x

Az új munkatársunk O.G. a gyermek menhely tisztviselője egy képzelhetetlenül tehetségtelen és szíves ember, székely. Nagymagyar és közönséges fély.

A multkor pazar uzsonnára hívott meg, a min sok érdekes megfigyelést tettem. Egyáltalában most veszem észre, hogy az újságírásból, valamint multam kevés tapasztalásból mily sok anyagot merítettem a regényemhez s a többi prózai íráshoz is.

Vasárnap este a nyomdászok bankettjén veszek részt, hol az ünnepi felköszöntőt Horovitz mondja; a nyomdászok közül a kis kancsal — az intelligencia képviselője — köszönti fel a szabadkai újságírókat.

x

Mit irjak meg? Fáradt vagyok. Kiesik a toll a kezemből.

Kedves Árpi és Józsi nagyon kérek benneteket, hogy ti, kik nem vagytok annyira elcsigázva, mint én — az egész B.H.t én csinálom: ve-

zércikket sohasem ollóztunk, mióta segédszerkesztő vagyok — legyetek szivesek hosszú és érdekes leveleket írni: hetente legalább kétszer. —

Mit csinálnak a sznobok??

x

Még nincs vége a levélnek!...

A jó Biróról még irok egyet-mást!...

Bizony, kedves Jóskám, a mi Jánosunk teljesen elveszett ember. A banknak él, utálja az írást (semmit sem ír), nem olvas, — még a bátyja dolgait sem — s már szeret ilyenféle kifejezéseket használni: *modus vivendi*, *uti figura docet*, stb. stb. melyek annyira magukon viselik a leendő bankigazgató miveltségének mázát.

Most bátyjának esküvőjére Bpestre megy.

Azt mondta, hogy 60 frt. gombostűpénzt küldött fel a sógornójének.

En, a balga itt elszóltam magamat, mint már szoktam s írásomból fel sem tekintve vetettem oda neki

— Harisnya pénz?...

János elpirult. Kissé meg is haragudott, aztán rövidesen kibékült.

S karonfogva engemet elmesélte, hogy veszett össze Kassovic-cal, a bank aligazgatójával, mikor a járulékok leszámolásánál...

x

Mohácsit kérdezték meg (akár Józsi, akár Árpí), megkapta e a könyveit. Már rég elküldöttem neki.

Endrődyt, a kedves fiút tiszteltem. Versét, — ezt is mondjátok meg neki — amelyet egyébként ismerek, nagy tetszéssel olvastam a P. Nben.

Juhászt, ha meglelitek, köszöneteket a nevemben is. Nem szeretném, ha ellenségemmé lenne; még azt lehetnék, hogy komolyan tudok haragudni oly kicsinységekre is, mint ő.

Magyart, Batancsot s benneteket egyszerűen csókollak.

x

Ti is irjatok mihamarabb és minél többet. Amen.

31.

Kedves Józsi és Árpí,

megkaptam a leveleteket s most, felugorva az ágyból sietek nektek válaszolni.

Mindenekelőtt a legkellemetlenebb ügyről — Józsinak!

Kedves Józsi, úgy látom félre értettük egymást.

Nem tudom mit írhattam a levelezőlapon, annyira azonban bizonyos, hogy lecsepülni semmiesetre sem akartalak, s azzal a mit te papírra vetettél korántsem intézted el az ügyet, mert, ha te magadat nem tartod hivatásos írónak — én mindenestre annak tartalak. Tudd meg, hogy — nem szép, hogy ily nyíltan és ilyen nagyképpen konstatálom! — én mindég azok között voltam, kik a legnagyobb szeretettel olvasták minden sorodat s ha tévedtem veled szemben csak túlbecsülhetlek, bár ezt sem hiszem, lebecsülni sohasem tudtalak és tudlak. Kissé nagyképpen hangzik ez írás, de ez már vele jár minden betűvetéssel...

Szó a mi szó átolvastam — újra nagy gyönyörűséggel — a Bródy cikkét a B.H. szerkesztőségében és csakugyan észrevettem, hogy hatással lehetett reám, jóllehet határozottan emlékszem, hogy Jean Paulról szóló gyászbeszédében Börnének szintén hasonló passzus van; az ilyen tegeződő apostrofálások s egymásba szőtt-font mondat-láncok közismert fogásai az írónak. Megjegyzem nem lehetetlen, hogy a te írásod nélkül nem jut eszembe, hogy használjam.

Béke velünk, tehát! Ne tünjék fel neked nevelésnek e hosszadalmas igazolás és buzdítgatás. Nem szeretném, ha egyik legjobban becsült rokonlelkem elhagyna s elveszne az orvosi könyvek tömkelegében rám s az irodalomra nézve.

Egyébként itt küldök egy levelet, azzal a kéréssel, hogy Juhással, Mohácsival, Hegedűs B. Gyulával, György Oszkárral s az Ady-imádkokkal olvastasd el: Babics Mihály írta, az én édes jó barátom, a gondolkodó, a költő, miután elküldtem neki Ady »Új versek«-ét. A szemérmetlenül hazug újságkritikák után jó lesz elolvasni a »modern«-eknek tanulságul. En egy hasonló levelet

irtam hozzá s ő minden szavamat helyeselte. Gyűlöletemnek, mózesi haragomnak ő ad hangot ékesszóló ároni nyelvével.

A levelet olvastad el mindenki-vel, de ne hagyj senkinél, mert Babics minden sorát megőrzöm s ha elveszne az — valósággal vígasztalhatatlan lennék. A mint lehet küldd vissza!

Leveleteken nagyon jól mulattam. A bosszantásokért sem haragudtam meg, mert volt benne izlés és kedély.

Szívességteket köszönöm. Csak arra kérlek még benneteket, hogy az e heti *Magyar Szemlét* haladéktalanul küldjétek el címemre.

Adieu

Dezső.

Még néhány szót a Toncs-estélyről. Multkor mindnyájunkat meghívtak — vacsora utánra, a mi természetesen ilyenféle kiszólásokat vont maga után apuska szájából »Ez a legolcsóbb. Egyetek, zabáljatok otthon, azután jöjjetek el beszélgetni!« Anyika is nehezelt Toncsnéra, mert az ipariskolában a jegyző teremfizető, vagyis az anti Toncs párttal tart és szavaz, ma azonban megvolt a kibékülés.

Fél négyig maradtunk náluk. Apuska nagyon jó kedvű volt, a Koncsokkal testvérpoharat ivott, (»Édes Kálmánom!... Tudod, öreg barátom!...) mire ő végtelenül megtisztelve érezte magát s zavartan mormogott pár szót. Apuska egyébképen a dolgozatok *másodszori* kijavításáról beszélt neki s Koncsok úgy hallgatta, mint egy diák. »Kedves Kálmánom, más napos korodban sohasem javíts dolgozatot... Ez a halál...« Láthatólag valami ügyük volt előzőleg: az apuska valószínűleg »megfogta« valahol.

Egyébképen ott volt Mérey is, ki egy engem nagyon érdeklő kérdést tisztázott. Fáradtságos történelmi kutatás után *kiderítette*, hogy családunk, a *lehotai Kosztolányiak* már *Zsigmond* előtt éltek, *dúsgazdagok* voltak, a *legelőkelőbb állásokat viselték a KIRÁLY MELLETT* s ha nem tős gyökeres magyarok is, semmiesetre sem *tótók*, hanem bizonyára *csehek*.

A politizálásnak természetesen nem volt se vége se hossza. Síralmasan szomorú volt, amint az urak búsan iddögáltak. Koncsok néha *határozottan kínos kiszólást tett*. Vászó volt azonban a fénypont. Annyira berüggött, hogy alig látott s a hangját teljesen elvesztette, csak hebegni és dadogni tudott.

— Majd megmutatnám én!... Királyi biztos leszek... Közibük lövöttek. Mind, mind... Közibük, a kutyákat! Királyi biztos... Az kell nekik!!

32.

[1906. márc. 3.]

Kedves Józsi,

levelet csak két esetben tudok írni: elfáradva és álomból kelve, máskor sohasem. Azon a nézetem vagyok, hogy a nap a gondolkodás, a komoly munka ideje, a levélírás meg annyira nem munka, hogy nagyon is hasonlít a kérődzéshez. Most is olyan álmos vagyok, hogy majd leragadnak a szemeim.

Az óramutató túljár az éjfélen, de én még mindig a telepathikus kísérlet hatása alatt állok. Leveledet ma reggel vettem, rögtön átolvastam s nagy elfoglaltságomban — becsületemre — egyetlen egyszer sem gondoltam reá. Egész nap írtam és igazán más egyebet nem csináltam. Este színházba mentem. A Baccarat adták. Mikor az utolsó felvonás egyik hatásos jelenetét játszották egyszerre — minden külső ok nélkül — elkezd dobogni a szívem és valami *suhogásszerű közeledést érzek*. Mi ez, gondolkozom és nem jut eszembe semmisem. *A szemem könnyekkel telnek meg, félni kezdek*. Egyszerre eszembe villan reggeli leveled és az, hogy megfeledkeztem a szellemi lágyottról: barátom — hidd el, hogy igazat mondok, a legszentebbre: anyám életére mondom — *ekkor kiviszem az órát, megnézem és látom, hogy a nagymutatók tüélességű vége ép a XII-ös közepén van*. Ki van zárva minden képzelődés és beleheccelés, hisz mellettem Vajda (vulgo: vadóc) ez a züllött riporter ült, ki egész este csak azon kért, hogy *figyelmeztessenem, mielőtt eldördül lövés, HOGY FÜLEIT ELŐRE BE-*

FOGJA; a másik oldalamon meg Kellert foglalt helyet, ki tanúskodhatik magamviseletéről. Egész este — akkor még nem tudtam az okát — ideges asthmám volt s ez neki is feltűnt.

Kérlek te is ird meg megfigyeléseidet; én mindig szorgalmasan fogok észlelni.

x

Most megint rám gondoltál!... Nagyon felizgattál. Hagyj irni tovább.

x

Kössünk szerződést. Ha valame-lyikünk meghal csodás dolgot mondhat a másiknak!...

x

De elég az izgatottságból, a vad képzelgésből, hadd panaszoljam el egyik legfájdalmasabb és legedesebb kalandját életemnek!...

A multkor elmentem az Aranyosi féle bordélyházba s ott egy leánya akadtam ki végtelenül megtetszett nekem. Nagy, bús leányzó. Komoly. Szelid. Inteligenciája felül van az átlagon.

A szalonajtóban állott s félénken visszahúzódott, mikor beléptem. A többiek köröttem zsi bongtak, ő nyugodtan nézett a szemembe. A kezébe tettem a kezemet és elmentem vele — ő ne nevsz, kutya! — szobára.

Barátom, életemben ilyen szomorú multságban nem volt részem. Vacogtam a kéjvágytól, ki voltam koplaltatva, mint egy kutya. Lefeküdtünk. És én elkezdtem vele társalogni. Ha a szobában egy gyors-író lett volna elrejtve s leírta volna a gyors, szellemtől sziporkázó párbeszédet nyugodtan mondhatom, hogy bármelyik színműíró beilleszthette volna vigjátéka 3ik felvonásába. Soha leánnyal ily boldog nem voltam.

Elmesélte nekem élettörténetét és sirt, ölelt, csókolt engemet. A kedvese meghalt. Kasziros nő volt. Azt mondta — ilyen kifejezéseket használt — most is a körmeivel ásná fel a holttestét.

Te azt mondod hazudott? Lehet. De ily igazán senki sem beszélt még s ha nem is mondott ezúttal igazat, szava a multra visszahatott és valóvá vált.

Kérdezősködtem terveiről, jövőjéről. A szemembe bámult szürke, meleg szemével.

— Ha megunom az életemet, lásd, megölöm magamat, így...

És mutatta a forgópisztoly elsütésének mozdulatát.

Két óráig beszélgettem vele. Aztán másnap újra elmentem hozzá, és — harmad nap is.

Örülök, hogy nincs több pénzem, mert mind erre a lányra pazarolnám. A segédszerkesztői fizetésem azonban mind rámegy.

Szeretem őt. Megért engemet s ő is vonzódik hozzám. Sok költeményt irtam róla:

Egy leányról.

Szelid, okos lány volt, kevélyen,
[árván
Panasztalanul járkált mindenütt;
A hófehér párnákon úgy feküdt,
Mint Venus oltárán a néma
[bárány.

Hogy átkaroltam, ő hűsen
[mosolyogva
Szemembe nézett haloványra vált,
S virágtivornyákon,
[gyönyörsikolyba'
Szeliden emlegette a halált.

És elzokogta nékem ott szegényke
Mint halt meg az ő gazdag
[völegénye
S ő is fehér, bús lett, mint egy
[halott.

Sírtunk... S a láz tüzeben
[láttam ott
A mint a szédült, forró ágy
[felett
Mars s Ámor hallgatag fogott
[kezet...

De hagyjuk ezt!

Jenő bácsi nagyon örült kinevezetésének. Későn tudta meg, mert másnapos volt s trombitás bandával mulatott a Szemmárynál és Dezső bácsi attól tartva, hogy haza jön bandástól-mindenestől nem is izente meg neki az örömhirt.

Mikor én d.u. 3. óraker elmentem hozzájuk már alig ismert meg. Az egész család együtt volt. Mindenki fürdött az örömben.

Nagymamád, mikor a hirt megtudta, némán letérdelt a földre az ő beteg, öreg térdeivel.

Jenő bácsi azonban nem fogadott el egyetlen egy gratulációt sem.

— Eredjetek! Ne nekem gratuláljatok!!...

(Uramisten, ugyan kinek? Erre azonban az öreg nem felelt.)

Azt mondta addig nem hisz senkinek, míg a leiratot kezében nem látja. Az installáció nyáron lesz.

Érdekes, hogy az öreg megsértődött a B.N. azon a kitételén, »hogy a jó Gyénó bátya derekasan rászolgált a patyikára.« Azt mondta, hogy ez nem KOMOLY laphoz illő kitétel, mert jegyezték meg — a Jenő bátyánkat mindenekelőtt a komolyság jellemzi.

x

A prakszival való barátkozást sem nézi jó szemmel. A multkor felhívott a tiszta szobába és leültetett. A szemembe nézett és így szólt:

— Régóta figyelemmel kísérek benneteket s úgy vettem észre ti nagyon húztok ehhez a fiúhoz. Én titeket komoly fiúknak ismerlek, ez a gyerek pedig nem méltó hozzátok. —

Lehajtottam a fejemet, hogy egy jóindulatú mosolyt elfojtsak. Eszembe jutott a mi vékony prakszink »szarrá teszlek« kitétele. Az öregnek még, úgy látszik, most is fáj ez.

x

Még csak egyet. Nézzetek [!] meg valamelyik könyvkereskedésben (Kiliánnál) mennyibe kerülnek Victor Hugo összes művei, természetesen franciául. Feltétlenül megveszem.

A »Magyar Szemlét« várom.

x

Irtatok!!... Majd leroskadok a székről, a fáradtságtól s az izgalomtól. A bútorok, a hőváltozástól, úgy ropognak, mint a kartácsok.

Mikor fogok végleg megbolondulni?...

Olyan furcsákat álmodom, brrr, brrr.

Lehotai

33.

Bp 1906 júl.

Édes József,

nagyon kérek ha teheted — juttasd el hozzám az ötven koronás tartozásodat. Egészben, vagy legalább egy jó részben. Minthogy most egyáltalán nincs pénzem. Az összes lapokat végigjártam s letaroltam, ami letarolható volt. Blum, a gazember pedig engemet tarolt le.

Különben irj, hogy vagy? És mit csinálsz? Ma jöttem Szabadkáról. Furcsa az élet. És szomorú a lelkem.

Ölel
szegény Desiré

34.

Budapest, 1908. május.

Kedves Dezsőke,

akaratom ellenére újra számítnom kell diskkrét baráti szolgálatodra. Egy nap mulva levelet küldök a címedre. Kérlek add át a szokott gyorsasággal és óvatossággal. Nem árt, ha félték.

Neki egyébként és neked sok üdvözetet küldök. Újságot nem irhatok, csak azt, hogy a gyomrom fáj — immár egész pontosan, naponként — és hogy a Maupassant e hó végén megjelenik. Ezek a dolgok azonban nem érdekesek s a kislánnyal nem tudatandók. A levélnek vége. Ez a különbség a levél és az én rokoni hálám között, melynek vége sohasem lesz.

Csókollak.

Desiré

(A levelet — meggondoltam a dolgot — itt mellékelve küldöm.)

35.

[1908. máj. 13.]

Kedves Dezsőke, hallottam érettségire készülsz. Ebből azt következtetem, hogy már nem jársz be az iskolába. Kérlek fáradj be egy perc-

re. A gimnáziumba elküldtem neked Molnár Ferenc Muzsikáját, melyet annyiszor sürgettél. Vedd át. És írj.

Öllelek

Desiré

36.

Kedves Józsi, a mai póstával ajánlottan elküldtem neked novellás könyvemet. Huszonhárom erősen kiválogatott novellát, amelyekhez röviden csatolok majd hármat: a Csillagász fiát, A kövér bírót és Valaki áll a küszöbön címűt, melyeket legjobb novelláimnak tartok. Ez lesz a könyvem. Ezennel kezdedbe is helyezem. De nem csak a könyvet, hanem a gondot is, hogy minél hamarabb kinyomják és az utánjárást, az ellenőrzést, hogy be ne csapjanak. Magam részéről bemegyek az alkuba. A B.H-nak vásárnaponként vezércikket írok; ennek ellenében Fischer tata kinyomja a könyvet, úgyhogy én csak a nyomdaköltséget — maximum 150 korona — fizetem. Ezt is törlesztés alakjában. Előleget 40 usque 60 koronát — esetleg! — hajlandó vagyok adni. Az előfizetési felhívást azonban minél előbb nyomassa ki és minél előbb juttassa el hozzám. Így: Előfizetési iv Kosztolányi Dezső »Boszorkányos esték« című novellás könyvére, mely szeptember elején jelenik meg. A könyv ára 3 korona.« — Ami a tipográfiát illeti, teljesen rád bízom. Az alak legyen kicsi és négyzetes. A betűk ritkítottak. Pár napon belül kérek majd mintát. Szeptember elsejére okvetlenül készen kell lennie, különben a szerződés semmis. A szerződést — esedek — fogalmazd meg (pár mondat az egész) és írasd alá Fischerrel s aztán küldd fel, hogy én is aláírjam. (Két példányban.)

Nagyon szívesen fekszik ez a könyv s végtelen sokat várok tőle. Egy korszakot zárok le vele, valamint a Négy fallal s a Maupassantnal is. Mi jön ezután? Kissé félős elgondolni, de ez a félelem nekem tetszik.

Ma nekem is nagyon rossz napom van. Egyáltalán már hetek óta fojtogat a neuraszthénia, úgyhogy egyáltalán semmit nem írok, sem-

mit sem olvasok s legfeljebb csak társaságokba járok, nők közé — szobalányok közé. Minden nő szobalány s a szobalány a legnöisebb nő. Tombornénál pedig van egy praerafaelita szobalány, szőke és karcsú, aki jelenleg ihletet ad a költői alkotáshoz. De a fejem furcsán és ijesztően üres s sokszor szédülök... és félek. Jaj, de rosszul vagyok mostan is.

Ez csak azért aggaszt, mert már egy hete be kellett szüntetnem a vizsgára való készülésem. Berukkolni ugyan nem kell ebben az évben s családapai álmaim is elmúltak (s milyen gyorsan és alaposan!!), de azért nagyon szeretnék már szabad lenni, Párisba menni. Mít tegyek? Hogy gyógyuljak meg? Mert a betegségem igen komolynak látjuk.

Ezért nem is írok a pletykákról. Fáradt vagyok. Csak arra kérek, intézz el mindent jól és gyorsan. Azonnal és tudasd a megállapodásunkat. Kotonokat is küldj. Mindenekért pedig áldjon meg az isten.

Csókol

Desiré

Tárcád pár napon belül elhelyezem és megsürgetem. Szükség esetén szívesen szolgálok 40 korona kölcsönnel. Utad ne halaszd el semmi esetre sem.

37.

Kedves Józsi, igazán nagyon köszönöm a leveled, a tanácsod és a jószágodat. Fischer tatának még ma írok. Menj el hozzá s állapodjatok meg. Mindent reád bízok.

De minthogy újabban egymásnak kölcsönösen tanácsokat adunk, én is latra vetem a te elhatározásodat. Újvidék: ugyan minek? Hát hazakisérni és egy füst alatt belebambulni egy hiszterika vigasztalhatatlanul üveges szemébe? Vagy Blanka? Ördög és pokol! Halál!! Csak nem akarsz elveszni?

Igen, féltelek a gaz nőktől, mert magamat is féltem. Tanuld meg, hogy ezekkel játszani nem lehet. Még morfiumnak, hasisnak és feketekávének sem lehet akceptálni a hiszterika fagyos csókjait. Ha láttál volna engemet két hét előtt, mikor

ok nélkül elérzékenyültem, mint a paralitikusok és sirtam sokszor egész délutánokon, megesett volna rajtad a szívem. Mindez pedig csak egy hiszterikaért volt. Ma már nyugodtan szemlélek mindent.

Mert nem tréfa, amit a nőgyűlölők mondanak. Nőgyűlölet tulajdonképp nincs is. Azok, akik úgy beszélnek, mint én és mások, egyszerűen helyesen látnak és maguk értékére devalválják a középkori trubadúrok verseit. A nőt nem szabad lelki ügyvé tenni. Soha, semmiáron. A férfi akkor legszebb, ha kócos hajjal megy az utcán s gondtalanul fütyürészve les egy ingyen kóituszt. Milyen fonséges szabadságot érez ekkor. Nem is képzeled, milyen boldog vagyok most. Ma mind szeretem és egyet se becülök. A multkor, hogy este vonaton ültem, egy erdő alján fehér ruhás kirándulókat láttam s szerettem volna odaordítani, hogy imádom őket is. Mind, mind. És azért mind megvetem.

Fáj tehát és nyugtalanít, hogy te lelki ügyekkel bibelölöd. Ezt nem szabad tenned a talentumod érdekében is. Utolsó két novelládban — fáradtak és hitetlenek — nem tallak tégedet. Úgy látszik, az időleges és termékenyítő átalakulás egyszerre csapott ránk.

Az öreg, amint tudod, fenn volt és nálam szállt meg. Irtózatos furcsa helyzetek keletkeztek. Beszélt a szigeti utamról s azt mondta, hogy »nagy hiba lenne tőlem« ha nem mennék el. Én frázisokat mondtam s filozófiai és nőgyűlölő tirádákban adtam tudtára, hogy az ügynek vége van. Emellett mind a két este meglepett, mikor szublimátban mosakodtam. Reggel meggyóntatott és kijelentette, hogy ez és a »platói szerelem« (értsd: Rózsaszüret) nem mivelhető együtt. A híd elégett megettem, teljesen.

Ime, itt vagyok. Ma pedig komoly és szép perspektívák tárulnak előm. A fiatalágom elmúlik s a huszonnegyedik évben jó a férfikor, amit egy komisz katonaeév vezet be. Azután újra visszajövök a hónapos szobába, el tudom képzelni az életet úgy, hogy halálomig élek itt — havi 80 frtból — és szegényen, büszkén, szépen álmodom. Le kell vonnom a tehetségem konzekvenciáit.

Mindezeket jó leírni. Az ember mikor cselekszik — és én most cselekszem — oly egyedül van a nagy végtelenségben Millió lehetőség közül választ egyet és forgatja a világ kerekeit. Ma azonban már nyugodt vagyok s mosolygok mindezen.

A kalauzt legközelebb [...] küldöm. Üdvözöl és csókol a [...]

Desiré

38.

Levél Árpinak megmutatható, De nem okvetlenül. Másnak semmi esetre.

Paris. 1909. május

Kedves Józsi,

mióta itt vagyok, nem tudtam leírni egy mondatot sem. Levelet sem írok. Sehova sem. Paris — mint említém — iszonyú. Nem az Élet városa ez. Valami rettenetes, szóval ki nem fejezhetően borzalmas fészek, a középkor és az újkor vegyülete, méreg és cukor, csók és halál együtt, az idegennek, nekem legalább csak ijesztő, kellemetlen és érthetetlen.

Vagy csak volt. Tegnapig. Tegnap azonban egy el nem hihető, magamnak is hazugságnak tetsző virtust csináltam. A Montmartreon ültem, a Taburin mulatóban. Egyedül és kétségbeesve. Nők táncoltak körülöttem. Paris legelőkelőbb táncosnői. Az egyik Mme Frou Frou nagyon megtetszett s tüntetően tapsoltam neki. Tüntetően fixiroztam. A tánc végével a nő odajött és végigcipelt a táncteremben. Egy kemény kalappal a fejemen táncoltam vele. Abszintet kellett rendelnem. Reggelig mulattam. A fényes táncteremben — bál volt — vágtattam vele millió ismeretlen között. A nőnek megtetszettem. A villamlámpák alatt csókolóztunk. Aztán le a földszintre és csók... De eddig nem ismertem a csókot. Csók sok nyállal, nyelvek csókja, meleg gőz és köpés, a kéjek kéje, egy csókban millió nőszej és elkárhozás.

Kábitó. Ma sem tudom elhinni. Aztán egy éj. A nő megcsócsált, megmosott, végignyalt, rám köpött egy meleg gejzirt, végül pedig kiköpött és újra szájába vett. Mindez pedig csak egy csók. Utána én jöttem.

Nevetek mindenem. Ez a szerelem. Parisba semmiért nem érdemes jönni, csak ezért.

A nő szőke. 32 éves. Végigjárta a világot. Gyűrűje van Buenos Ayresből, Abesszíniából, Indiából és Spanyolországból.

A nő szeret. Ezt Budapesten nehéz elhinni. Én sem hinném el, ha ott lennék. Ólel Desiré

Most újra hozzá megyek. Másról nem tudok írni. Én is szeretem. Mi újság otthon? Könyvemről küldd a kritikákat. Rue Monge 33.

39.

[Budapest, 1909. júl. 12.]

Kedves Józsi, leveleidet (szám szerint 2őt) megkaptam. Most is Szabadkáról jövök, mint előbb. Nem mondhatom el neked így, minő különös hangulataim vannak újabban. Egyenesen a gyermekkoromba törpültem vissza és élem azt az érzelmi öséletet, amelyet azelőtt anynyira kívántam. Ma épp úgy jön az Este, mint akkor. De talán éppen ez tesz vígaszthatatlanná és neuraszténiássá. A kislány-ügy pedig egészen az örökkévalóságba billent át. Ő a *Visszatérés* és a *Tenger*. Elképzelhetetlenül nagy és szép és a kontaktus oly tökéletes, oly *FAJÓ-AN* hozzám-találó, hogy szeretném elrontani, mert *elviselni már nem bírom*. Ennyit *MAGAM*ról. A pénz a beállott változások miatt várhat jövő hóig. — Én augusztus 1én apámmal és öcsémmel Velencébe megyek egy hétre. Aztán Egerbe egy kedves barátomhoz, hogy megnézzem a kislány születési helyét. Egészen meg akarom érteni. Eddig csak sejtettem. Egyébként most egy irtózatos, *METAFIZIKAI BORZALMAKKAL* telt *jelenésem* volt és egy *affaire-m*, amelyről sokat beszéltem még. Irénnel kétszer találkoztam. Bájos és elragadó. Egyszer a kávéházba kopogtatott be, máskor a palicsi táncsterem ablakából nevetett rám. — Irj...

40.

Szabadka. 1909. augusztus. 14.

Kedves Józsi,

Szabadkán ért utol a leveled. Az egész vakációt úgy töltöttem el, hogy pár napra mentem csak fel

minden héten Budapestre írni és dolgozni, s aztán ide menekültem furcsa lelki szenzációkat szerezni és szenvedni, sokat és igazán szenvedni. De mondhatom: egészen megváltottam. Rám se fogsz ismerni.

Különben irtózatosan vagyok. Néhány nagy dolgot írtam — többek közt egy összefüggő lírai-epikai elbeszélést — versekben — a gyerekkoromról — s ennek és a többinek igazán örülök. Ami azonban ezenkívül van, arról jobb nem is beszélni. Üldözési mánia. Élet-félelem. (Borzasztóbb, mint a halál félelme.) Úgy érzem, hogy az aszfalton fogok meghalni. A szüleim öregszenek. Az otthonom pár év alatt nem lesz az enyém. A fiatalságom is elműlik. Mi lesz velem?

Ez a gondolat üldöz éjjel és nappal. Rosszul érzem magamat. Egy végzetes szerelem — milyen mély! — csüng rajtam s gyenge vagyok vele szemben. Minden szép — di-csőség, siker, fiatalság, szerelem — eddig történt. Most jó a rút és rettenetes. Éhség, magány, rabszolgaság. Néhány dátum. Október elsején: berukkolás. November elsején: Lányiék végleg elmennek Miskolcra. Azután...

Azért írom ezt meg, hogy fogalmat alkoss valamiként lelkiállapotomról. Egyebekben bocsánatot kérek tőled, hogy leveleddel alig foglalkozom. A dráma terve abból a pár szóból érdekesnek tetszik. A pénz várhat. Irj, élj és légy boldog.

Desiré

41.

Bp. 1910 június.

Kedves barátom,

áldom a kezéd, mely e kedves levelet írta nekem. De mégis fenntartom a régi állításomat. Nem érthetsz meg. Nem is fontos. Hiába ezekben a hónapokban oly szép és rettenetes egyedülléteket élek át — távol mindentől — hogy kár lenne gyengíteni a fájdalom intenzitását s az elhagyottságom érzetének végtelenségét.

Most már, látod, így írok.

Ez a javulás jele.

Lehet, hogy augusztusban felkeselek. Irj. Főleg arról, min dolgozol, mit írsz?

Ölel

Desiré

42.

Kedves Józsi, igazán hálásan köszönöm a leveledet. Józan és okos tanácsaid jobban nyugtatnak a brómnál. Mégis hiszem, hogy nem értettél meg. Nekem ezekben a napokban kialakult egy régi sejtésem, hogy örökre idegenek vagyunk egymásra nézve és egyik ember a másikat egyáltalán sohasem értheti meg, még a művészet által sem. El tudod képzelni hogy fáj a tyúkszemem? Még ezt se. Egy határozatlan tyúkszemfájdalmat érzel, de nem az enyémet. El tudod képzelni, hogy fáj az életem és mindentől, örökre tönkre van téve? Nem tudod elképzelni, drága barátom, mert az iszonyú részleteket — különben érdekelnek — nem ismered.

De elég. Csak azt közlöm veled, hogy lakásomat nem változtattam meg. Marad a régi cím: Ferenc körút 32. III. 4. Ég veled és légy boldog.

Desiré

Bp. 1910. június 13.

43.

Budapest. 1910. júni 15.

Kedves Dezsőkém,

hálásan köszönöm a leveledet. Nagy öröm és vigasztalás, hogy még hallok onnan valamit. Mit tagadjam? Nagy öröm és vigasztalás. Most már érdekel a pikantéria is. Egy erős tisztulási folyamatot élek át; úgy érzem, mintha a véremből kitarakodnék a szemét és a szenny, ami eddig fejfájást és émelygést okozott. Ehhez a tisztuláshoz most te is hozzájárultál. Fogadd érte ismételten hálás köszönetemet.

A szenvedő ember utálatos. Ösztönszerűen mind futunk tőle. Annál nagyobb a ti jószágok, hogy kitaratok melletttem.

Ezután is írjál. Gyakran és sokat. (Címem a régi.)

Ellenszolgálatokra kész vagyok. —

Aprópos, ismered Chopin kerin-gőjét a *Valse d'un petit chien*-t (a kis kutya valcerét)? Ezt akkor írta,

mikor megkinozta George Sand, a francia kislány. A kis kutya nyőszörög ebben és valcerozik, a kis kutya, az ő szegény mazochista szive. Játssz el az én emlékemre és gondold hozzá, mit szenvedett ő és én.

Öllelek

Desiré

44.

Budapest, 1910. aug. 1.

Édes Dezsőke,

a leveled ma este, mikor hazajöttem, két dolog között feküdt. Az egyik egy francia könyv volt: *L' hysterie et les hystériques*, a másik egy megkezdett novellám, amelyben minden megíródik, infernális zenekarral, rettenetesen. Egy novellám mellett volt a leveled, amelynek a címe: *Hisztéria*. Láthatod, mennyire érdekel az ügy, a leveled s milyen kevéssé immunis még mindig szegény barátod.

Nem tagadom, hogy heves és furcsa fájdalmat éltem át, mikor elolvastam a soraidat. Egy két órás hajóútról jövök, Leányfaluról, zsidó-lányok közül, akiknek szellemességeket mondtam. De milyeneket. Hazamenet azonban — mint mindig — róla gondolkoztam, közönyösen, de valami gyötrő következetességgel. Újabban megint vehemensen elfogott ennek a szüksége. Eddig sohasse álmodtam róla. Most azonban — vagy két hete — *ciklusos álmot* álmodom. Freud-del hüvelyezem.

Csóköllak drágam a leveledért. Nagyon finom, nagyon kedves, nagyon jótékony az én buta életemre. Irj máskor is ilyent. Te a bátyád művét kiteljesítet. Ő annak idején megírta a kislány-ügy praeludiumát és írt nekem, a távollevőnek, babos kötényéről, őszemeiről, ah, az üldözött őzike szeméről. Milyen dekadens és furcsa finálé [...]

Mégis szép ez, úgy ahogy van. Ady a Renessainceban (!) gyönyörű dolgot írt Szendrey Juliáról. Ha hozzájutsz, olvasd el. Én ezt a cikket egészen magamra vonatkoztatom.

Láthatod, hogy állapotom nem javult. Fecsegek. A beteg fecseg a betegségéről.

Ölel mindnyájatokat:

Desiré